

Полевікова, О.Б. Особливості роботи зі словом у добукварний період навчання грамоти [Текст] / О.Б. Полевікова // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Херсон, 2010. – Вип. 56. – С. 127 – 131.

УДК 372.36

О.Полевікова

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ЗІ СЛОВОМ У ДОБУКВАРНИЙ ПЕРІОД НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Особливості роботи зі словом у добукварний період навчання грамоти. Автор обґрунтовує особливості роботи зі словом у добукварний період навчання грамоти в теоретичному та практичному аспектах. Розкриває необхідність здійснення ґрунтовної роботи зі словом на початковому етапі формування мовної особистості. З'ясовує особливості такої роботи в контексті визначеної проблеми. Подає конспект уроку навчання грамоти добукварного періоду з урахуванням визначених у статті позицій.

Ключові слова: робота зі словом, добукварний період навчання грамоти, система мовної освіти.

Постановка проблеми. Позитивні зміни у системі мовної освіти, що знаходять вияв у нових концепціях, Державних стандартах, програмах, починаючи із середини 90-х років ХХ століття, безумовно, впливають і на її початковий етап. Упровадження зазначених освітніх документів у практику зумовлює перегляд усталених стратегій навчання рідної мови. Нові тенденції шкільної мовної освіти передбачають посилення практичної спрямованості процесу опанування рідної мови, підпорядкування роботи над мовною теорією інтересам мовленнєвого розвитку учнів.

Підготовка нової редакції Державного стандарту початкової загальної освіти на виконання статті 15 Закону України «Про освіту», статей 31, 32 Закону України «Про загальну середню освіту» спонукає науковців до аналізу позитивних сторін і виявлення недоліків переорієнтації мовної освіти на забезпечення комунікативної компетенції молодших школярів. На нашу

думку, резерви підвищення ефективності навчання рідної мови в початкових класах слід убачати в роботі зі словом. «Адже, - за висловом академіка М.С.Вашуленка, - загальний мовленнєвий розвиток особистості значною мірою залежатиме від того, чи буде у дошкільному і молодшому шкільному віці прищеплено інтерес до рідного слова, бажання пізнавати в мові щось нове, відкривати для себе маленькі таємниці мовної глибини» [2, с.5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічні і методичні основи роботи над збагаченням активного словника і розвитку на його засадах навчально-пізнавальної активності учнів розробляли Ф.І.Буслаєв, Я.А.Коменський, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський.

Особливо великого значення роботі зі словом надавали і надають у своїх наукових працях українські педагоги і лінгводидакти С.Х.Чавдаров, О. М. Біляєв, Л.О.Варзацька, М.С.Вашуленко, Л.І.Мацько, В.Я.Мельничайко, М. І. Пентилюк, М. Я. Плющ, О. Н. Хорошковська та ін.

Питання принципів відбору лексичного матеріалу для використання молодшими школярами в усному і писемному мовленні розглядаються у працях А.П.Каніщенко, Т.В.Коршун, Л.О.Кутенко, С.І.Олійника, О.Н.Хорошковської.

У дисертаційних дослідженнях Н.Б.Голуб, Т.Л.Грубої, В.А.Каліш, А.П.Каніщенко вдало розв'язується проблема формування лексичних умінь і навичок школярів, удосконалення їхнього мовлення з метою розвитку пізнавальної активності шляхом роботи зі словом як основною мовною одиницею.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проте окремих наукових досліджень особливостей роботи зі словом у добукарний період навчання грамоти відчутно недостатньо в контексті сучасних вимог реформування початкової галузі освіти.

Мета статті: обґрунтувати особливості роботи зі словом у добукварний період навчання грамоти в теоретичному та практичному аспектах.

Досягненню поставленої мети, на нашу думку, сприятиме реалізація таких завдань:

- 1) розкрити необхідність здійснення ґрунтовної роботи зі словом на початковому етапі;
- 2) з'ясувати особливості такої роботи в контексті визначеної проблеми;
- 3) розробити конспект уроку навчання грамоти добукварного періоду з урахуванням визначених у статті позицій

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовленнєвий розвиток дитини-школяра є досить широким поняттям, яке охоплює рівень сформованості звуковимовляння, його відповідності загальноприйнятим орфоепічним нормам української мови, обсяг словникового запасу та граматичну організацію мовлення. Адаптація мовлення учнів має ґрунтуватися на їхньому словниковому запасі, на вмінні знаходити для вираження думки відповідні лексичні засоби та співвідносити їх зі сферою вживання, з орієнтацією на стильову особливість створюваного тексту. Тобто розвиток мовленнєвих умінь (говоріння) передбачає здійснення ґрунтовної роботи зі словом.

Свідоме ставлення до мови починається із проникнення в її лексичне багатство. Оскільки слово – найактивніша одиниця мовлення, то вивченню лексеми слід приділяти належну увагу на всіх освітніх рівнях. Достатній лексичний запас і свідоме його розуміння – одна з умов вільного володіння усним і писемним мовленням, що є фундаментальною основою розвитку навчально-пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку не лише на уроках мови, а й у процесі вивчення всіх інших предметів початкової ланки освіти.

Саме у початковій школі закладаються основи світосприймання дитини, виховуються почуття патріотизму і гуманізму, формується добросовісне ставлення до навчання, активізується пізнавальний інтерес, поглиблюється внутрішня потреба до здобуття й усвідомлення знань. Тому кожному вчителеві потрібно відповідально ставитися до осмислення основного змісту навчання, закладеного в чинних підручниках, а в разі необхідності, творчо підійшовши до його аналізу, самому розробити або дібрати з кращих художніх творів той необхідний матеріал, який розширив би світогляд учнів і викликав у них потребу самостійно пізнавати сутність виучуваного.

Необхідно подолати однобічний підхід до вивчення слова в початковій школі, розширивши коло лексико-граматичних та суто лексичних ознак, які б допомогли школярам сприйняти слово у єдності його значень, у взаємозв'язках з іншими словами в словосполученні, реченні, мікротексті.

Щоб навчитися читати й писати, першокласникові необхідно зрозуміти, що мовлення розпадається на слова, а слова можна розкласти на склади і звуки; із виділених елементів мовлення – складів і звуків – можна знову одержати слова.

Розглянемо, як мають реалізовуватися викладені у статті позиції в практичній діяльності педагога на прикладі конспекту уроку добукварного періоду навчання грамоти.

Навчання грамоти (читання) № 25

Урок-гра «Поле чудес»

Тема. Повний звуковий аналіз слів.

Мета. Учити дітей виконувати повний звуковий аналіз слів, виділяти звуки в складі слова; моделювати слова й речення; формувати поняття про слова, що мають декілька значень, а також про те, що один і той же предмет можна назвати по-різному; виконувати самостійну роботу.

Розвивати мовлення першокласників; артикуляційні вміння, фонематичний слух.

Учити працювати самостійно.

Обладнання. Індивідуальні диференційовані картки для самостійної роботи, таблиці з умовним позначенням слів для турів гри, призи переможцям турів. Зошити в клітинку для графічного зображення звукових схем слів і моделей речень; сюжетний малюнок, моделі речень; фішки для позначення звуків мовлення. Демонстраційне й індивідуальні набірні полотна.

ХІД УРОКУ:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНА ЧАСТИНА.

- Сьогодні ми всі – учасники гри “ПОЛЕ ЧУДЕС”, а Леонід Якубович у відпустці. Тому, якщо дозволите, вестиму її я. У завданнях будуть звукові схеми до слів, що є назвами різних машин.

II. ОСНОВНА ЧАСТИНА.

I відбірковий тур

Словникова робота. Формування поняття про слова, що мають декілька значень.

В українській мові є слова, що мають декілька значень. Слово «машина» - одне із них. По-перше, це механізм, створений людиною для виконання корисної роботи, наприклад, у сільському господарстві: трактори, комбайни, сівалки тощо. Їх ще називають жнивварські (сільськогосподарські) машини. Найулюбленіші машини сучасних дітей – електронні обчислювальні машини: комп'ютери і ноутбуки. Також машинами називають численні транспортні засоби, що здійснюють перевезення пасажирів. Існує залізничний, водний, підземний, повітряний транспорт; транспорт пасажирський і вантажний. Тож рушаємо у цікавий світ, створений працюючими людськими руками, - світ машин.

Завдання 1. Вправи на складоподіл за ілюстрацією букваря (с. 16-17).

- Зверніть увагу на дітей, що працюють за сучасними електронно-обчислювальними машинами – комп'ютерами. Дайте їм імена. Назвіть імена дітей, що мають два склади (*Оля, Іра, Зіна, Олесь, Іван, Тарас, Борис*), три склади (*Микола, Леонід, Олена, Тетяна, Наталя, Віталій*). Визначте наголошений склад.

Завдання 2. Фонетико-артикуляційні вправи.

2.1. Чим кінчається *день* і починається *ніч*? (Звуком [н']).

2.2. Послухайте вірш і назвіть слова, де чуєте звук [т]:

Ідуть жнива. Тарасів тато

На тракторі в степу весь час.

Як тато, трактористом стати

Також збирається Тарас.

Учитель ще раз читає вірш. До виконання завдання першого туру викликає трьох учнів, які правильно підняли руку і назвали слова вірша з одним, двома, трьома складами.

ЗАВДАННЯ І ТУРУ

У першому турі вам треба відгадати слово, звукова схема якого записана на дошці.

Це слово – назва гумового або залізного обруча на ободі колеса (шина).

(Діти можуть називати окремі звуки або відгадувати слово зразу. Той, хто назвав звук неправильно, дає змогу відповісти іншому. Якщо сталося так, що гравці першого відбіркового туру не можуть назвати слово з двох спроб, учитель визиває гравця із класу.).

Отже, що означає слово *шина*? (Це *гумовий або залізний обруч на ободі колеса*).

II відбіркового туру

Завдання 1. Складання речень за ілюстрацією букваря і запис моделей до них: *Літак летить. Корабель пливе. Потяг мчить. Машина зупинилась. Мотоцикл стоїть. У небі літак. У морі – човен. На колії – потяг. На трасі – мотоцикл.*

Завдання 2. Добір складів за подібністю: до складу з твердим приголосним дібрати склад із м'яким приголосним: та – тя; то – тьо; ту – тю; те – те; ти – ті.

Завдання 3. Виділення звуків із слів (на початку і в кінці слова): *їжак, край, вітер, лінь, день.*

(Серед тих, хто правильно виділяв звуки, учитель обирає гравців II туру.)

ЗАВДАННЯ II ТУРУ

Зверніть увагу на наступну звукову схему.

Це слово – важкий металевий пристрій з лапами і на ланцюгу, призначений для зупинки судна у відкритій водоймі через зчеплення його з ґрунтом (якір).

Фізхвилинка

Встали всі швиденько

І приготувалися дружненько.

Команди усі виконуйте вміло.

Отже, до діла сміло!

Руки на плечі один одному поклали.

Вліво качнулися, потім управо.

Як на хвилях нас на морі качає.

Вітер морський нас всіх обдуває.

Вітром зірвало парус у нас.

Канати підніmemo ми в той же час.

Підніmemo знову, нумо ще раз.

Матроси в цій залі просто клас!

В біноклі поглянем – морські простори,

В морі спокійно, адже ми в дорозі.

Можна в мандрівку нам вирушати,

Рукою у слід усім помахати!

III відбірковий тур

Завдання 1. Добір звукових схем до малюнків букваря (*машина, літак, потяг*).

Завдання 2. Складання речень до схем, поданих на сторінках букваря (с.16-17).

Завдання 3. Виділення звуків із слів (на початку і в кінці слова): *їжак, край, вітер, лінь, день*.

(Серед тих, хто правильно виділяв звуки, учитель обирає гравців II туру.)

ЗАВДАННЯ III ТУРУ

Зверніть увагу на наступну звукову схему.

Це слово – споруда, пристосована до плавання та перевезення людей і вантажів по воді. Її можна назвати словами пароплав, корабель, човен, яхта (судно).

ГРА З ГЛЯДАЧАМИ

Глядачам пропонується звукова схема слова, що називає апарат для очищення пилу з предметів одягу, меблів, килимів тощо (**пилосос**).

ФІНАЛ

Переможцям трьох турів гри пропонується завдання: дібрати до звукової схеми слово, що називає прилад для вмикання і вимикання електричного струму. Без нього не існує жодної побутової техніки (**вимикач**).

ФІЗХВИЛИНКА (Діти показують рухами, як вони прибирають вдома)

Я маленький господар,

Мамі допомагаю.

Наче кухонний комбайн,

Вдома прибираю.

СУПЕРГРА

Переможцю гри пропонується послухати вірш Лідії Компанієць і назвати сільськогосподарську машину, про яку ще не йшла мова на уроці; зробити повний звуковий аналіз цього слова:

Переливчасто гуркоче

Трактор на лану:

Ллється, ллється із сівалки

Зерно в борозну.

Проросте воно й запахне

Полям, чабрецем.

Стане в мамі під руками

Теплим буханцем.

Учень під керівництвом учителя виконує повний звуковий аналіз слова *сівалка*.

Учитель пояснює, що *сівалка* – це машина для висіву насіння сільськогосподарських культур, кормових трав, а також для внесення добрив у ґрунт.

III. ЗАКЛЮЧНА ЧАСТИНА.

Підведення підсумків гри (можна у формі репортажу:

Увага! Увага! Передаємо репортаж з уроку навчання грамоти, що відбувся у 1 – А класі Херсонської гімназії № 20. Це був не просто урок, а гра «Поле чудес»! Завданнями для гри слугували слова, що мають відношення до різних машин.

Діти були дисциплінованими, працювали самостійно, виконували різні завдання, з'ясовували значення слів, аналізували їхній звуковий склад, складали речення і моделі до них).

Учитель називає ще раз переможців відбіркових турів, кожного туру гри і фіналу.

Висновки. Специфіка лексико-семантичного рівня мовної структури, його зв'язки з усіма іншими основними й неосновними рівнями визначає необхідність такого самого різнобічного підходу до слова в процесі вивчення рідної мови. Багатоаспектний характер слова як навчальної одиниці вимагає розглядати його з погляду звукової та графічної будови (орфоепічних, орфографічних та акцентологічних особливостей), морфемної і словотворчої структури, семантичної і синтаксичної сполучуваності, різних граматичних ознак, зокрема в ролі члена речення тощо.

Перспективи подальших досліджень. Відтак, існує потреба створення лінгводидактичної системи, що дала б змогу молодшим школярам сприйняти слово у єдності його значень, у взаємозв'язках з іншими словами в словосполученні, реченні, мікротексті, розширити коло його лексико-граматичних та суто лексичних ознак.

О.Б. Полевикова

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ СО СЛОВОМ В ДОБУКВАРНИЙ ПЕРИОД ОБУЧЕНИЯ ГРАМОТЕ

Автор обосновывает особенности работы со словом в доbukварный период обучения грамоте в теоретическом и практическом аспектах. Раскрывает необходимость осуществления основательной работы со словом на начальном этапе формирования языковой личности. Выясняет особенности такой работы в контексте определенной проблемы. **Подает конспект урока обучения грамоте доbukварного периода с учетом определенных в статье позиций.**

Ключевые слова: работа со словом, доbukварный период обучения грамоте, система языкового образования.

Olga Polyevikova

FEATURES OF THE WORK WITH A WORD IN PREBUKVARNYY PERIOD OF TEACHING READING

The author concludes the features of the work with a word in prebukvarnyy period of teaching reading in theoretical and practical aspects. The author reveals the need for detailed work with a word at the initial stage of forming language personality **clarifies the features of this work in the context of a particular problem,** gives the scheme of dobukvarnyy period teaching reading lesson taking into account identified in the article positions.

Keywords: work with a word, prebukvarnyy period of teaching reading, language education system.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1.Вашуленко М. Навчання рідної мови // Навчання і виховання учнів 1 класу: Методичний посібник для вчителів / Упор. Савченко О.Я. – К.: Початкова школа, 2002. – С.126-159.
- 2.Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Метод.посіб. – К.: Освіта, 2006. – 268 с.

3. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1 – 4 класи. К :
Початкова школа. – 2006. – С.12-78.

Відомості про автора:

Полєвікова Ольга Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри дошкільної освіти Херсонського державного університету.